

## Tipsut II maailmansodan jälkeen

Lehtemme viime numerossa (2/03) julkaistussa artikkelissa mainitsin ohimennen rotumme maailmansotien jälkeisen kasvatuksen viisi kantakoiraa Britanniassa. Tässä jutussa tarkoitukseni on kertoa enemmän rotumme kantakoirista ja siten myös valottaa koko länsimaisen kasvatuksen tarpeesta saada lisää jalostusmateriaalia todella kapealla pohjalla aloitettuun rotuun. Seuraavassa numerossa ovatkin sitten vuorossa kaikki uudet tuonnit alkaen vuodesta 1969.

### Greigien aika

Miss Phyllis Mayhew (Mingshang-tiibetinspanielit) kasvatti jo ennen toista maailmansotaa kiinanpalatsikoiria ja oli sangen kiinnostunut myös tipsuista. Hän oli varannut jo pennunkin, mutta sodan uhan lähestyessä hän joutui perumaan varauksensa. Hän näet uumoili joutuvansa vaikeuksiin oman pekingeesikantansa säilyttämisessä sodan aikana ja epäili, ettei hänellä olisi ollut mahdollisuutta vaalia myös omaa tipsukantaa sodan puutteellisissa oloissa. Sotien jälkeen Miss Mayhew jatkoi kiinanpalatsikoiriensa kasvattamista, mukaan tulivat myös cavalier kingcharlesinspanielit ja sittemmin myös tipsut, vuonna 1965.

Tiibetinspanielit olivat tulleet Brittein saarille jo 1800- ja 1900-lukujen taitteessa. Rotu eli ja voi hyvin tuohon toiseen maailmansotaan saakka ja Miss Mayhew kertoo kirjassaan tuon ajan kasvattajista, eritoten Ladkok ja Lamleh -tipsuista, joiden kasvattajat olivat äiti ja tytär, Mrs. Greig ja Dr. Greig. Miss Mayhew muistelee istuneensa pekingeesiensä kanssa monessa Lontoon näyttelyssä lähellä tipsuja ja ihailleensa Greigien kasvatteja, jotka olivat laadukkaita, viehättäviä pikkukoiria.

Dr. Agnes Greig työskenteli 1920–1930 -lukuilla lääkärinä Karachi-nimisessä kaupungissa Pohjois-Intiassa Women's Medical Servicen palveluksessa. Usein hänen työtehtävänsä veivät hänet Himalajan rinteille, missä hän tapasi tiibetiläisiä, nepalilaisia, sikkimiläisiä, bhutanilaisia ja tietysti myös heidän koiriaan.

Työnsä ansiosta hänellä oli mahdollisuus saada itselleen Himalajan alueen koiria; tiibetinspanieleita, lhasa apsoja, tiibetinterriereitä ja pekingeesejä. Näitä koiriahan ei myyty rahalla, vaan lahjoitettiin esimerkiksi kiitollisuuden osoituksina. Ikivanha tiibetiläinen lääketiede käytti paljon rohtokasveja, mutta tuohon aikaan varmin keino kaikkien sairauksien hoidossa ja ennaltaehkäisyssä oli kuitenkin Dalai Laman virtsan käyttö niin sisäisesti kuin ulkoisestikin. Niinpä voi hyvin kuvitella, miten kiitollisia alueen ihmiset olivat Dr. Greigille parantuessaan erilaisista sairauksista länsimaisen lääketieteen ansiosta.

Näitä kallisarvoisia lahjoja ja heidän Lamleh-jäkeläisiään Dr. Greig esitti Intiassa, missä brittiläisen siirtomaapolitiikan myötä oli jo silloin koiranäyttelyitä. Tytär lähetti koiriaan myös Englantiin, jossa äiti-Greig esitti ja kasvatti näitä Himalajan alueen koiria Ladkok-nimellä ja cockerspanieleita Rozel-nimellä. Vielä nykyäänkin suomalaiset tiibetinterrierikasvattajat puhuvat oman rotunsa Lamleh-linjasta.

Dr. Greig muuten oli sitä mieltä, että todelliset tiibetinspanielit löytyvät, ei mistä päin Tiibetiä tahansa, vaan pohjois-intialaisen Darjeelingin kylän lähistöltä, tarkoittaen Pohjois-Intian lisäksi Chumbi-laakson aluetta Etelä-Tiibetissä, Nepalín itäosia, Sikkimiä ja Bhutanin länsiosia.

### Nykykasvatuksen neljä kantakoira

#### Skyid

Toinen maailmansota oli rodullemme tuhoisa; vain yksi uros, vuonna 1943 syntynyt Skyid, selvisi jatkamaan Greigien ja muiden vuosisadan alun kasvattajien aikaansaamaa jo sinänsä vahvaa kantaa. Sodan jälkeisen kasvatuksen voimahahmon, Lady Wakefieldin mielestä Skyid ei ollut kovin tyypillinen tiibetinspanieli. Sen kerrotaan olleen ketunpunainen, suuri, raskas ja karkea koira, jolla oli erittäin pitkä kuono ja samalla myös kovin paljon alapurentaa.

Englantilaisissa tipsukirjoissa ei valitettavasti ole valokuvaa Skyidistä, mutta isästä, Fanthorpe Nanki Poosta sitä vastoin on useitakin kuvia. Näiden valokuvien perusteella vuonna 1934 syntynyt Nanki Poo ei sitävastoin ole ollut raskas sanan nykyisessä merkityksessä.

Miss Mayhew ihmettelee kirjassaan (1971–19) Skyidin kokoa; sen on sanottu olleen kolme kertaa suurempi kuin tavalliset tipsut. Jos tavalliset tipsut olivat sen aikaisen rotumääritelmän mukaisti noin kolmikiloisia, lienee Skyid ollut kuitenkin vain noin kymmenkiloinen. Ihmetellä kuitenkin täytyy, miksi Skyid yleensäkin oli muita tipsuja kookkaampi. Sehän oli Ladkok- ja Lamleh-taustainen, ja Greigien kasvatteja pidettiin tunnetusti pieninä.

#### Tashi

Sodanjälkeisen kasvatuksen toinen uros oli tiibetiläinen Tashi, joka oli syntynyt Tashi-Gong luostarissa Shigatsen

kaupungin lähellä Etelä-Tiibetissä.

Shigatse on ollut Lhasan jälkeen Tiibetin tärkeimpiä kaupunkeja juuri luostarin ansiosta, jossa parhaimmillaan on asunut yli neljä tuhatta munkkia. Tashi-Gong -luostari on perinteisesti ollut Panchen Lamojen asuinpaikka, kun taas Dalai Lamat ovat aina asuneet Potalassa, Lhasassa. Shigatse sijaitsee Nepaliin vievän tien varrella n. 300 km Lhasasta länteen ja Tiibetin-Nepalin rajalta n. 530 km pohjoiseen.

Tosiasiassa etäisyydet eivät ole noin suuret, mutta vaikeakulkuisissa oloissa tiet tekevät monia mutkia, joista kertyy kilometrejä. Tashi-Gong -luostarista käytetään joissakin tietolähteissä nimeä Tashigong, Tashilhumpo tai Tashilhümpo.

Tashin omisti Mr. Lakshaan Sing, puoliksi tiibetiläinen, jonka työtehtäviin kuului brittiläisen kauppa-agentuurin kirjanpitytöitä Länsi-Tiibetissä. Kuvausta tai kuvaa Tashista ei ole käytettävissä, valitettavasti.

### **Mughiwuli**

Tämä narttu syntyi Lahoreessa, Pohjois-Intiassa tiibetiläisistä vanhemmista vuonna 1938. Mughiwulin molemmat vanhemmat, Nashpu ja Duma, olivat kotoisin Taklakot-luostarista, joka sijaitsee Lounais-Tiibetissä, ihan Nepalin pohjoisrajan tuntumassa Kailas-vuoren eteläpuolella.

Mughiwulin kasvattaja oli intialainen Dr. Khansi Ram, kauppa-asiamies, joka kävi säännöllisesti työmatkoilla Länsi-Tiibetin Gartokissa mukanaan Duma-tipsunsa. Dr. Khansi Ram lahjoitti Duman narttupennun, Mughiwulin, Sir Edward ja Lady Wakefieldille, jotka tuolloin asuivat Punjabissa, Intiassa.

Mughiwuli esiintyi koiranäyttelyissä Intiassa ja palkittiin sertifikaatilla, Susan Miccion kirjassa (1995-45) ja Phyllis Mayhew'n kirjassa (1971-19) on maininta, että Mughiwulista olisi tullut myös Intian valio. Erikoista pikku-Mughiwulissa oli sen pystyt korvat, jotka olivat melko yleisiä myös englantilaisilla vuosisadan alun tipsuilla. Mughiwulin kerrotaan olleen harvinaisen viehättävä, ja moni perheen ulkopuolinen ihastui koiraan nimenomaan tuon luonteen takia.

Wakefieldit asuivat myöhemmin myös Sikkimissä, jolloin Mughiwuliin ihastui Sikkimin maharaja Sir Pratep Sing, Malvendra Bahadur. Tarkempaa kuvausta Mughiwulin koosta tai väristä ei ole käytettävissä, mutta toki monta valokuvaa.

Mughiwuli sai kaksi pentuetta edellä esitellyn Tashi-uroksen kanssa. Hääparin ensitapaaminen oli Simlassa, jonne molemmat matkustivat kotipaikkakunnaltaan. Morsian matkusti hienosti Rolls Roycella, jonka omisti edellä mainittu maharaja.

Tashin ja Mughiwulin kahdeksasta pennusta (neljä kummassakin pentueessa) kukaan ei alunperin jäänyt Wakefieldeille. Onneksi Lama-niminen uros palasi takaisin kasvattajalleen ja muutti Wakefieldien mukana Englantiin, jonne perhe palasi Intiasta vuonna 1946.

Laman pentuesisarukset, uros ja narttu, menivät brittiläiselle Hawkinsin perheelle, joka siihen aikaan asui Intiassa. Myös Hawkinsit palasivat Englantiin vuonna 1946 mukanaan tipsusisarukset, jotka Englannissa rekisteröitiin tiibetinspanieleiksi nimillä Garpon ja Potala.

Kuvien ja kuvausten perusteella nämä kolme pentuesisarusta ovat olleet tyypiltään ja kooltaan saman olaisia ja pienempiä kuin sodasta selvinnyt Skyid. Miss Mayhew kertoo kirjassaan (1971-19) sodanjälkeisten kantakoirien ulkomuodollisista eroista ja mainitsee pentuesisarusten yhteneväisen tyylin; ne olivat tasapainoisia ääriiviivoiltaan, jalat eivät olleet liian korkeat, päivänvalo näkyi kuitenkin vartalon alapuolella. Etujalat ovat olleet vain kohtuullisesti kaarevat ja luusto kohtuullinen. Kaikilla on ollut melko pitkä kuono.

### **Dolma**

Lady Wakefieldin Mughiwuli oli tehnyt vaikutuksen Sikkimin maharajaan ja hänellä oli ollut tuo merkittävä rooli Rolls Roycensa lainaamisessa ja siten Mughiwulin pentujen aikaansaamisessa. Samainen maharaja halusi kiittää Sir Wakefieldiä hänen tehtävistään Sikkimin hyväksi ja niinpä Sir Edward ehdotti kuin ehdottikin palkkiokseen tiibetinspanielinarttua (gyakhia).

Gyakheja arvostettiin kallisarvoisina lemmikkeinä ja tarkkanäköisinä vahteina luostareissa ja ylhäisökodeissa. Tiibetiläiset olivat haluttomia luopumaan koiristaan, etenkin nartuista. Maharaja oli Sikkimin hallitsijana Etelä-Tiibetin Chumbi-laaksossa, aivan Sikkimin rajan tuntumassa sijaitsevan Phari Dzong -luostarin suojelija, joten hänellä oli tipsun hankkimiseen mitä parhaimmat edellytykset.

Wakefieldit olivat jo muuttaneet Intian puolelle, New Delhiin, kun muutamia kuukausia myöhemmin maharajan lähettiläs saapui heidän asunnolleen pukeutuneena pitkään, leveähihaiseen kaapuun. Molemmilla käsillään hän kannatteli purppuranväristä silkkityynyä, jolla nukkui kullanvärinen gyakhi. Hänen nimensä oli Dolma, ikää noin 4 kuukautta.

Dolma muutti Englantiin Wakefieldien mukana yhdessä perheen jo vanhemman tipsu-uroksen, Laman kanssa vuonna

1946. Miss Mayhew'n mielestä Dolma oli aivan eri tyyppinen, paljon pienempi ja sirompi kuin Mughiwulin lapset, ja tavattoman viehättävä; sen olemus toi rodulle monia uusia ihailijoita. Dolmalla oli tapana kohottaa korviaan korkealle kuunnellessaan ja ollessaan tarkkaavainen.

II maailmansodan jäkeisistä Britannian kantakoirista Dolma oli pienin, mutta narttuna sen merkitys rodun uudelle tulemiselle oli valtavan suuri. Dolma sai kolme pentuetta Laman, Tashin ja Mughiwulin pojan kanssa ja Laman jo kuoltua Dolma sai vielä useita pentueita oman poikansa Mondo Lan kanssa. Kolmannen ja siis viimeisen pentueensa Laman kanssa Dolma sai vuonna 1950. Pentueessa oli mm. uros Seng Ge La, joka oli rodun ensimmäisen brittivalion CH Rowena of Paduan isän isä.

Seng Ge La näkyy erittäin tunnetun uroksen CH Sivas Ten-Sing of Myarlunen takana (äidin isä) ja Seng Ge La oli myös Paula Kangassalon (of Zlazano -tiibetinspanielit) kantanartun CH Huntglen Braeduke Lhotsen takana (äidin äidin isä). Ten-Sing oli Paula Kangassalon CH Braeduke Tin Ti Lin -nimisen nartun isä. Tin Ti Lin taas oli suomalaisen tipsukasvatuksen Grand Old Lady'n, Orvokki Keskisen (Central Point -tiibetinspanielit) kantanartun emä ja siten monen tunnetun suomalaisen kasvattajan koirien takana; Salme Vestelin (Sajasan-tiibetinspanielit), Päivi Säviaho (Seduhin-tiibetinspanielit), Marjo Aronen (Gismarin-tiibetinspanielit), Katriina Huhtinen (Tashi-Gong -tiibetinspanielit), Ella Karttimo (TaoTaon -tiibetinspanielit).

Ten-Sing oli myös Paula Kangassalon uroksen, CH Sivas Kirbahin isä, joka taas oli suomalaisen tipsukasvatuksen merkittävimmän uroksen, CH Huntglen Rampan äidin isän isä. Oma kasvatukseni pohjaa Zlazano-narttuun, joka oli 2-4 -linjaus Kirbahiin. Olen iloinen siitä, että minulla oli tilaisuus vuonna 1970 tavata Kirbah, silloin 7-vuotias, tavattoman sievä black & tan -värinen uros, kaikkien kasvattieni esi-isä.

Kantaäiti Dolma kuoli vasta vuonna 1962, lähemmäs 20-vuotiaana.

### **Britanniassa asuneet viisi kantakoira**

Brittein saarilla asuivat siis sodasta selvinnyt **Skyid-uros**, Wakefieldien **Dolma-narttu** ja nuo Intiassa vuonna 1941 syntyneet pentuesisarukset (Tashi x Mughiwuli), joista enemmän tässä luvussa.

**Lama** oli soopeliuros, joka esiintyi vuonna 1950 Cruftin näyttelyssä. Valokuvassa, joka on otettu tuossa näyttelyssä, Lama istuu omistajansa, Lady Wakefieldin sylissä keskimmäisenä. Tämä kuva on todennäköisesti ainoa säilynyt valokuva Lamasta. Mrs. Wynyard kuvailee kirjassaan (1982-127) urosta seuraavasti: "Lama oli väriltään soopeli ja sillä oli hyvä kaulus. Korvat kohosivat hieman, mutta eivät olleet niin pystyt kuin Mughiwulin".

Lama on jättänyt varsin voimakkaasti oman tassunjälkensä nykyaikaisen tiibetinspanielikasvatuksen historiaan useiden Dolma-nartun kanssa saatujen jälkeläisten kautta, joiden yhteyttä suomalaisiin tipsuihin on jo selvitelty Dolman kohdalla.

**Garpon** oli väriltään kirkas punainen, ja kuvauksien mukaan se oli komea uros. Garpon ja sisarensa Potala saivat yhteisen pentueen, jossa syntyi narttu Susan of Deddington. Kun Susan astutettiin Skyidillä, syntyi Ramba of Armadale. Ramban ja siten myös Garponin vaikutus nykykoiriin on näkyvissä Ramban pojan, Toomai of Furzyhurstin ja Toomain pojan, CH Kyeho Za Khyin kautta. Mrs. Wynyardin uroksen, Huntglen Rosaree Bhabun vanhemmat olivat molemmat Za Khyin lapsia.

Garpon katosi mystisesti kotipuutarhastaan Englannissa, joten hänen vaikutuksensa rodun jalostuksessa jäi valitettavasti kesken.

**Potala**, koko pentueen ainoa narttu, joka jatkoi sukua länsimaissa, oli väriltään black & tan, siis musta punaruskein merkein. Potalalla on merkitystä jälkipolville yhtäläillä Za Khyin kautta, mutta Garpon x Potala -risteytyksestä syntyivät Susanin lisäksi myös urokset Kyipup ja Prince of Dzun. Kun Ramba of Armadalen sisko, Ta-Le astutettiin Kyipupilla, syntyi Ama Dablam of Furzyhurst. Ama Dablam taasen astutettiin Ramballa, josta pentueesta syntyivät sisarukset Furzyhurst Virtuous Dragon ja Furzyhurst Tiger Lily.

Nämä sisarukset paritettiin keskenään ja tästä yhdistelmästä syntyi Szufung Lotus of Furzyhurst. Lotus taas oli rotumme tärkeän suomalaisen kantanartun, CH Huntglen Braeduke Lhotsen äidin äidin äiti ja on siis näkyvissä Lhotsen sukutaulussa ensimmäisessä, vuonna 1990 julkaistussa suomalaisessa valiokirjassa.

Garpon x Potala yhdistelmästä syntynyt punainen uros Prince of Dzun oli Mylady Zetta -nimisen nartun isä. Zetta oli Mrs. Wynyardin jo aiemmin mainitun uroksen, Huntglen Rosaree Bhabun äidin äiti. Bhabu taas oli tuon suomalaisen tipsukasvatuksen tärkeän kulmakiven, CH Huntglen Rampan isän isä. Potala kuoli 17-vuotiaana, siis vuonna 1958.

### **Pohdintaa**

Tarkkaavainen lukija on varmaan jo huomannut, miten nykypäivän tipsujen kasvatuksen alkumetreillä on tehty varsin läheisiä linjauksia. On tietenkin ymmärrettävää, että näin tehtiin, sillä jalostusmateriaalia ei liiemmin ollut. Väistämättä herääkin kysymys, miten rotu on voinut selvitä näin tiukoista linjauksista? Miksi vieläkin rotuamme voi kutsua varsin

terveeksi, onhan monen muun, yhtä kapealta pohjalta lähteneen rodun tilanne jo aika toivoton?

Voisi olettaa tipsun olleen alkuperämaissaan aikamoisen terve koirajoukko, koska niiden summittaisesti valikoituneiden kantakoirien linjaukset eivät jo alkujaan näkyneet ongelmina rodussa. Miss Mayhew kertookin, että pennut olivat vahvoja ja terveitä, niin kuin vanhempansakin.

Susan Miccio kertoo kirjassaan (1995-42) sekaannuksesta, mikä oli Himalajan alueen rotujen nimissä niin Tiibetissä kuin Englannissakin 1930-luvulla. Tiibetiläiset itse jaottelevat koiriaan ja tunnistavat rotujaan enemmänkin toiminnan kuin ulkomuodon perusteella ja eri rotujen nimet vaihtelevat eri puolilla Himalajan aluetta. Onko toimintaan ja luonteeseen perustuva jalostusvalinta ollut samalla sitä, että sukulaisia ei pariteta keskenään? Ovatko tiibetiläiset osanneet aivan luontaisesti välttää linjasiitosta, kuten luonnonvaraiset eläimet itse vaistomaisesti tekevät säilyttääkseen lajinsa elinvoimaisuuden? Ovatko nuo neljä erisukuista kantakoiraa (Skyid, Tashi, Mughiwuli ja Dolma) olleet sattumoisin niin täysin erisukuisia, että rotu on kestänyt nuo alkuaikojen vahvat linjaukset?

Olisiko mahdollista myös se, että rotuumme olisi rotukirjan sulkeutumisen jälkeen saatu jonkun toisen rodun geenejä vahinkoastumisen/tietämättömyyden/tietoisen valinnan seurauksena? Silloin länsimaiset tipsut eivät olisikaan vain näiden neljän kantakoiran jälkeläisiä, vaan rodussamme olisi muutakin lisättyä kuin vuonna 1969 alkaneet tuonnit ja niiden uudet geenit. Paljon mielenkiintoisia kysymyksiä, mutta vastauksia ja tarkempaa tietoa rotumme varhaisilta ajoilta ei välttämättä koskaan tule löytymään.

Mrs. Wynyardin kirjan (1982) esipuheessa TSA:n kunniajäsen ja sen entinen puheenjohtaja Lady Freda Valentine kiittää Mrs. Wynyardia kirjan kattavuudesta, siitä mittavasta pohjatyöstä ja tutkimuksista, mitä kirjan kirjoittamiseen on käytetty ja kirjan erinomaisista valokuvista. Erityiskiitoksen saa Mrs. Wynyardin kaukonäköisyys rodun elinvoimaisuuden säilyttämisessä uusien verilinjojen, uusien tuontien avulla.

Lopuksi Lady Freda heittää pallon meille muillekin, että myös me tulevaisuudessa noudattaisimme Mrs. Wynyardin esimerkkiä uusien verilinjojen etsimisessä!

### **Pirkko Linnus** **Saffron-tiibetinspanielit**

Lähdeluettelo:

Booz, Elizabeth B: A Guide to Tibet, 1986

Mayhew, Phyllis M: The Tibetan Spaniel, 1971

Miccio, Susan W: The Tibetan Spaniel, A Gift From the Roof of the World, 1995

Tiibetinspanielit ry: Tiibetinspanieli valiokirja 1964-1988, 1990

Wynyard Ann: The Dog Directory Guide to the Tibetan Spaniel, 1974

Wynyard Ann Lindsay: Dog Directory Guide to Owning a Tibetan Spaniel, 1980

Wynyard Ann Lindsay: Dogs of Tibet and the history of Tibetan Spaniel, 1982